

Z literární galerie: Jiří Mahen

Jiří Poláček

V české literatuře stěží najdeme tak mnohostrannou osobnost, jako byl Jiří Mahen. Je až neuvěřitelné, čím vším se zabýval a do kolika oblastí zasáhl: vedle činnosti básnické, prozaické a dramatické působil jako pedagog, novinář, knihovník, divadelní režisér a dramaturg, zajímal se o výtvarné umění, byl velkým znalcem přírody.

Narodil se 12. prosince 1882 v Čáslavi v rodině pekaře jako Antonín Vančura. Ve svém rodišti absolvoval obecnou školu a nižší gymnázium, vyšší gymnázium vystudoval v Mladé Boleslavi, kde také roku 1902 maturoval. Od podzimu tohoto roku byl studentem češtiny a němčiny na pražské filozofické fakultě, přičemž se záhy zapojil do literárního života. Přispíval do Neumannova Nového kultu a satirických Šibeniček, do anarchistického listu Práce a řady dalších časopisů. Už pro příspěvky do studentského periodika Genesis si vytvořil podle hrdiny Zolova románu *Germinal* pseudonym Jiří Maheu. Příjmení Mahen se zrodilo na stránkách Nového kultu chybou sazeče, který poslední písmeno původního pseudonymu přečetl mylně.

V letech 1907–1908 Mahen vyučoval na reálce v Hodoníně, další dva roky učil na obchodní škole v Přerově. V říjnu roku 1910 se stal redaktorem Lidových novin v Brně. Pracoval v nich až do února roku 1919, kdy přešel do redakce deníku Svoboda, v němž působil jako redaktor a externista až do roku 1936. V meziválečných letech byl režisérem a dramaturgem brněnské činohry, vyučoval na konzervatoři a od roku 1921 hodně sil věnoval Městské knihovně v Brně; navíc byl předsedou Spolku veřejných obecních knihovníků. Působil také jako kulturní organizátor, často přednášel a přispíval do řady různých periodik. Hodně cestoval, opakovaně pobýval u Jaderského moře. Vášnivě holdoval rybaření, byl činný v rybářských spolcích, psal však též odborné ichtyologické stati.

Tyto mnohostranné aktivity ho značně vyčerpávaly. Když se k tomuto vyčerpání přidaly zdravotní potíže, nevíra v další tvorbu a přišla nacistická okupace, 22. května 1939 – po napsání trochu záhadného textu „Zavřeli za mnou, odpusťte všichni...“ – svůj život dobrovolně ukončil. Jeho význam dokumentoval velkolepý pohřeb, na němž mluvili mimo jiné Arne Novák či František Halas, a značné množství nekrologů.

Jeho smrt těžce zasáhla široké společenství jeho přátel, mezi nimiž byli například básníci Vítězslav Nezval, Jaroslav Seifert či František Halas, kritik Bedřich Václavek, spisovatel Josef Věromír Pleva nebo výtvarníci Antonín a Linka Procházkoví, Eduard Milén, Jaroslav Král a Josef Lada, z nichž někteří vytvořili rozmanité Mahenovy karikatury.

Je nutno uvést i Vladislava Vančuru, který byl Mahenovým příbuzným (jejich dědové byli bratři) a v roce 1938 o něm napsal, že „nikdy nerozpojoval věci umění od věcí života“ a že „byl vždy básníkem, jehož díla mají sotva přízvuk určitých škol“. Šíři Mahenových přátelských vztahů manifestuje mnoho darovaných knih se srdečnými dedikacemi, sborník vydaný k jeho padesátinám (*Mahenovi*, 1933) a hlavně kniha *Adresát Jiří Mahen* (1964), zahrnující jak Mahenovy dopisy, tak listy, jež dostával.

Tvorba v množném čísle

Mahenova tvorba zahrnuje zhruba šedesát velice různých titulů, a tak se zastavme jen u jejích dominant. Jako básník debutoval sbírkou *Plamínky* (1907), uznání kritiky včetně F. X. Šaldy si však získal až dvacítkou osobitých villonských balad (*Balady*, 1908). Další dvojici básnických sbírek vydal za první světové války (*Duha*, 1916; *Tiché srdce*, 1917). Po ní přišel se souborem literárních epigramů *Kozí bobky z Parnasu* (1921), kde si vzal na mušku mnoho významných spisovatelů včetně sebe, a s „epickou básní“ *Scirocco* (1923). V roce 1934 svoji básnickou žeň zmnožil sbírkami *Požár Tater* a *Rozloučení s jihem*: v první z nich oslavuje tatranskou přírodu, v druhé se ohlíží za milovanými končinami u Jadranu, kam už ze zdravotních důvodů nemohl jezdit.

Z jeho dramatické tvorby stojí za pozornost nejprve *Janošík*, který měl premiéru roku 1910 v pražském Národním divadle, u soudobé kritiky (například u bratří Čapků) se však nesetkal s velkým porozuměním; v roce 1935 ho režisér Martin Frič zfilmoval. Druhé významné drama *Mrtvé moře* (1918) představuje obraz selské rebelie na Čáslavsku z roku 1778, přičemž předobrazem jeho hlavní postavy – sedláka Havelky – byl autorův praděd Jan Vančura. Do pozdějších dob Mahen situoval úspěšnou *Uličku odvahy* (1917), studentskou hru *Chroust* (1920) nebo reflexe válečného dění *Nebe, peklo, ráj* (1919) a *Dezertér* (1923). Odlišně pojal komedii *Nasreddin čili Nedokonalá pomsta* (1928), tematicky předcházející podobnou hru Josefa Kainara *Nebožtík Nasredin* (1959), zatímco v pozdějších dramatech *Rodina 1933* (1934) a *Mezi dvěma bouřkami* (1938) se opět přiklonil k vážné společenské tematice. Napsal ovšem ještě řadu dalších her! Jeho sepětí s divadlem dále dokládá svazek šesti svébytných textů *Husa na provázku* (1925), který v obecném povědomí zůstává zásluhou známého brněnského divadla, soubor divadelních promluv s názvem *Před oponou* (1920), knížka *Režisérův zápisník* (1923) a několik menších prací o divadle.

Poměrně rozsáhlá je i Mahenova prozaická tvorba, byť obsahuje jen dva romány: obraz tehdejší mladé generace nazvaný *Kamarádi svobody* (1909), v dobových recenzích často hodnocený spolu se Šrámkovým *Stříbrným větrem* (1910), a román *Nejlepší dobrodružství* (1929), situovaný do Brna a přinášející příznačnou generační konfrontaci. Z Mahenových kratších próz byl více než soubor raných povídek *Podivíni* (1907) ceněn svazek sta různorodých textů s názvem *Díže* (1911), který Vítězslav Nezval označil za „klasický doklad impresionismu v próze“. Mahen nepominul ani dětské čtenáře, pro něž napsal knížky *Její pohádky* (1914) a *Dvanáct pohádek* (1918). Knihou *Měsíc* (1920) se pustil na pole fantazie; v její reedici z roku 1997 si lze přečíst obsáhlou interpretaci v podání Milana Suchomela. Nejznámějším Mahenovým prozaickým dílem je však *Rybářská knížka* (1921), soubor „vzpomínek, poznámek, nápadů a povídek“, založený na jeho bohatých zkušenostech s rybařením a pobytech u mnoha řek. Milovníci balkánské přírody si přijdou na své v *Hercegovině* (1924), svědectví o autorově putování v létě 1923. V roce 1924 Mahen do své bibliografie přidal ještě dvě jinak pozoruhodné práce, a to *Knížku o čtení praktickém* a *Knihu o českém charakteru*, jež jsou plné trefných postřehů namnoze aktuálního rázu. Naopak povídkové výbory z třicátých let (*Člověk ve všech situacích*, 1930; *Povídky a kresby*, 1931; *Toulky a vzpomínky*, 1931) jsou už poněkud zapadlé. Přehled Mahenových knih uzavřeme jeho vlastními slovy: „Knihy jsou mrtvým materiálem, dokud v nás neožijí.“

Nabízí se otázka, co z jeho tvorby může rezonovat v dnešní školské praxi, s kterými díly tu lze pracovat. Vzhledem k tomu, že mnozí žáci už pobývali v Chorvatsku, je možno vybrat některé básně ze sbírky *Rozloučení s jihem*. Z her by stálo za úvahu vzít Mahenova *Janošíka* a

porovnat ho s příslušnou kapitolou z Jiráskových *Starých pověstí českých*, případně vyvolat diskusi o dnešních radikálních úpravách klasických divadelních her na příkladu Mahenova dramatu, hraného v Národním divadle Brno v letech 2018–2019 pod názvem *Jánošík Revisited*. Prozaickou tvorbu by mohla zastupovat *Rybářská knížka* nejenom jako soubor příběhů z rybaření, ale hlavně jako doklad „mužného poměru k přírodě“, korespondujícího s její dnešní ochranou (Mahen byl de facto i krajinný ekolog). A samozřejmě nelze pominout ani obě uvedené knihy pohádek.

Odkaz Jiřího Mahena zhodnotil již před půlstoletím Štěpán Vlašín v monografii *Jiří Mahen* (1972), ledač o životě a tvorbě autora *Díže* se lze dočíst ve vzpomínkách Karly Mahenové *Život s Jiřím Mahenem* (1978) nebo v kolektivní monografii *Jiří Mahen v množném čísle* (2021). V Brně dnes tohoto mnohostranného tvůrce připomíná nejenom Mahenovo divadlo či Knihovna Jiřího Mahena, nýbrž i Mahenův památník, který vznikl roku 1992 v někdejší Mahenově vile. Od svého založení v roce 1993 tu sídlí i Společnost Jiřího Mahena, jež každoročně vydává svůj zpravodaj *Milíř*: má charakter literárního sborníku a je určen nejenom členům tohoto spolku, ale i radě dalších zájemců a institucí včetně škol.